

SZAKÁL IMRE*

„Bár különös, de ez egyszer, úgy látszik, mégis a magyaroknak van igazuk.” A vízkereszti csata és a magyar diplomácia

Jelentés

Budapest, 1939 évi január hó 6.-án.

„[...] a m.kir. csendőrség nyomozó osztályparancsnokságától Horváth csendőr törzsőrmester a mai napon 8 h 30-kor távbeszélőn a következőket jelentette:

Ma hajnalban 3-4 óra közötti időben a Munkács melletti Oroszveg községet kb. 500-600 főnyi cseh katonaság megszállta és az ottlévő 30 főnyi magyar határőrséget elfogták. A munkácsi helyőrség – kb. 1 zászlóalj riadóztatás után a harcot felvette. Részünkről eddig 4 halott és több sebesült van. Munkács városát 4 tűzérési találat érte, hatása ismeretlen. Csapataink 1 harcokcsit zsákmányoltak. Munkácson a lakosság hangulata igen nyugtalan az utcákon közlekedni tilos. Jelenleg a tűzérési tűz megszűnt csupán igen erős géppuska és puskatűz hallatszik. [...]”

***

Az idézett jelentést több hasonló követte. A területen állomásozó katonaság különböző szintű parancsnokai, a Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság, a helyi határvédő és csendőri szervek és különösképpen a magyar külügyi szolgálat Európa különböző országaiban szolgálatot teljesítő diplomatái által készített jelentések több aktát töltenek meg a Magyar Nemzeti Levéltárban. A Külügyminisztérium Politikai Osztályának dokumentumai között szépen rendszerezve szintén fellelhető a munkácsi és a többi határincidens iratanyaga. Azon túl, hogy ezeknek az iratoknak a segítségével adatokkal szolgálhatunk az 1938 ősze és 1939 tavasza között nagy számban bekövetkezett incidensekhez, melyek az első bécsi döntés következtében kialakított demarkációs vonal feszegetése mellett elsősorban provokációnak tekinthetők, szépen nyomon követhető, miként igyekeztek a diplomaták ezeket az eseteket a magyar külügy számára a lehető legkedvezőbben felhasználni.

Az 1938. november 2-i bécsi döntést követően a magyar kormányzat folyamatosan napirenden tartotta a november végétől föderatívív alakuló Csehszlovák Köztársaság kötelékében maradt kárpátaljai terület, Kárpáti Ukrajna elcsatolását. Az erre irányuló diverzáns akciók 1938 őszén és telén állandósultak. A kisantant ketrecéből való kitörés (Kozma Miklós jellemezte így a Rongyos Gárda, az „időjelzők” és a „térképhelyesbítő” tevékenységét), a magyar–lengyel közös határ létrehozása a magyar külügy fontos céljává vált, amelynek eléréséhez akár egy, az említett diverzáns csoportok által kiprovokált konfliktus is hasznosnak bizonyulhatott volna. Mégis, a talán legjelentősebb határincidens, amely lehetőséget adott a magyar diplomáciai törekvések igazolására, úgy tűnik, csehszlovák kezdeményezésre történt.

A fentebb idézett jelentésben leírt eset időpontjából kifolyólag a vízkereszti csata néven került be a köztudatba. Az ortodox karácsony szentestéjének napjára virradóra a Munkácshoz tartozó Oroszvegbe és Klastromaljára betörő csehszlovák

Az első bécsi döntés aláírása

reguláris csapatok nyolc ágyúlövést adtak le a Városházára, a Színházra és több más épületre. A rendőrség és a határőrség a városban tartózkodó diverzáns csoportok segítségével sikeresen visszaverte a támadást, azonban hatan elesetek, a csatának ezenkívül civil áldozatai is voltak. A csehszlovák oldal szintén veszteségeket szenvedett el. A csendőrnemzet vezetője jelentésében azt is kiemelte, hogy a csehszlovák reguláris csapatok mellett ukrán szabadcsapatok szintén részt vettek az incidensben. A Munkácsról 1939. január 6-án 9 óra 50 perckor érkező jelentés szerint a harcok már csitulnak, a támadókat sikerült a demarkációs vonalon túlra szorítani.

Erről a munkácsi rendőr főfelügyelő a következőket jelentette: „A kapitányság vezetője a Városházán van s a város vezetőségével együtt a szükséges intézkedéseket fogantatosítja. Jelenleg a városban türethető nyugalom van, de a lakosság izgatott. A harc még nem fejeződött be, géppuska és puskatűz hallatszik. Oroszvegen ellenség nincs már. Az elfogottaktól nyert értesülés szerint állítólag az ukrán terroristák ma este elakarják foglalni Munkácsot, hogy ott üljék meg a mai görögkeleti karácsony estét.”

Az eset után a magyar diplomácia gyors cselekvésbe kezdett. Bobrik Arnó prágai követségi tanácsos, ideiglenes ügyvivő a munkácsi eseményekről szóló feljegyzést még az események napjának délutánján átadta Ivan Krno követnek, a csehszlovák külügyminisztérium vezértitkárnak. A magyar diplomata jelentése szerint a feljegyzés átadásakor szóban megjegyezte prágai kollégájának, hogy a magyar kormánynak hiába vannak törekvései a jószomszédi viszony létesítésére, erre csehszlovák részről nincs meg a fogadókészség.

A munkácsi események után a csehszlovák és magyar fél között lefolytatott katonai-diplomácia tárgyalások menete is nyomon követhető a források segítségével. A munkácsi magyar katonai összekötő tisztek egy ultimátumszerű javaslatot adtak át a csehszlovák összekötő tiszteknek, a következő tartalommal:

1) a csehszlovák csapatok a munkácsi demarkációs vonalon túl fekvő területeket kiűrik és azokat egy későbbi időpontban a magyar csapatok megszállják;

*A szerző a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem és Társadalomtudományi Tanszékének tanára.

2) a zsákmányolt anyagot és foglyokat visszaadja a csehszlovák fél;

3) a javaslatokra a választ a magyar fél január 8-án reggel 8 óráig várta, és az intézkedéseket ugyanaznap 12 óráig kérték végrehajtani.

A csehszlovákok – megjegyezve, hogy a munkácsi eseményeket csupán helyi jelentőségűeknek tartják – még a vizsgálat eredményeit megelőzően jelezték, hogy jóakarukat bizonyítandó a következő intézkedéseket javasolják:

1) Munkács környékén egy semleges zónát kívántak kialakítani, mely a határ mindkét oldalát érinti, a demarkációs vonalat egyik fél sem lépheti át;

2) a csehszlovák kormány hajlandó volt kiadni a foglyokat és a zsákmányolt anyagot, feltéve, hogy hasonló válaszra számíthat.

A részletek kidolgozását a helyi parancsnokokra bízták.

Arról, hogy megtörtént a fenti javaslatváltás, Vörnle János külügyminiszter-helyettes jelentéséből értesülhetünk, melyben Peregrin Fiša budapesti csehszlovák külügyi ügyvivővel folytatott beszélgetéséről ír. A beszélgetést követően Vörnle János tájékoztatta gróf Csáky István külügyminisztert, aki az ő, továbbá Imrédy Béla miniszterelnök, Bartha Albert honvédelmi miniszter és Werth Henrik vezérkari főnök jelenlétében tárgyalta a csehszlovák ajánlatról, mellyel kapcsolatban új javaslatot dolgoztak ki. Az új ultimátumról Vörnle tájékoztatta Fišát, aki megígérte, hogy értesíti Prágát. A csehszlovák diplomata mindazonáltal feltette a kérdést, mi történik abban az esetben, ha Prága nem fogadja el a magyar ajánlatot. Vörnle válasza a következő volt: „Ez esetben a csehek magukra vessenek. Egyről mindenesetre biztosíthatom és ez az, hogy ha folytatódna a lövöldözések, mi is visszalövünk.”

A csehszlovák hivatalos álláspont egyébként mind a munkácsi, mind a többi általuk elkövetett határincidens esetében hasonló volt. Általában lokális jelentőségű, a központi hadvezetés tudta nélkül végrehajtott akciókként beszéltek ezekről az esetekről. A prágai magyar ügyvivő a csehszlovák külügyminiszter következő kijelentéséről jelentett 1939. január 9-én: „[a] Csehszlovák kormánytól távol van [a] határmenti lakosságot nyugtalanítani, ellenkezőleg legfőbb óhaja és igyekezete, hogy a kedélyek mielőbb megnyugodjanak.”

Vörnle Jánosnak a budapesti csehszlovák követ a munkácsi eseményekkel kapcsolatban azt állította, hogy „az csak egy alárendelt ember bolond cselekedetének tekinthető”. A csehszlovák követ azon kérdésére, hogy mit tehet állama az ügy rendezése érdekében, a magyar fél válaszában felszólította, elsősorban teremtsenek rendet saját országukban, jelentsék ki készségüket az anyagi és morális kártérítésre, és vonják felelősségre a bűnösöket. A diplomaták megbeszélésén szóba került továbbá, hogy a bécsi döntés miatt szükségessé vált bizalmas tárgyalásokat nem folytathatják tovább, amíg a magyarok nem kapják meg a nevezett elégtételt.

A csehszlovák–magyar diplomáciai ellentéteket a munkácsi incidens kérdésében elsősorban az okozta, hogy a prágai kormányzat nem vállalta a teljes felelősséget az eseményekért. Így az ügy továbbmozdítását kieszközölendő Csáky külügyminiszter arra utasította a prágai magyar követet, hogy adjon át írásbeli jegyzéket a csehszlovák külügynek, melyben jelzi, hogy a csehszlovák provokáció irányított volta felől nincs kétsége a meglévő bizonyítékok fényében. „Mindazonáltal a magyar kormány tekintetbevételét az a lázas állapotot, melyet a csehszlovák állam, úgy látszik még nem tudott kiheverni az őt ért megrázkódtatás után és áthatva attól a szándéktól, hogy a jó szomszédi viszony teremtésére irányuló törekvéseinek újabb

Kilőtt csehszlovák harckocsi

kézzelfogható tanújelét adja, elfogadja csehszlovák kormány ama javaslatát, hogy egy magyar–csehszlovák vegyes bizottság vizsgálja ki részleteiben a határincidensét.” A csehszlovák álláspontot a munkácsi incidenssel kapcsolatban jól tükrözte Miloš Kober csehszlovák követ közlése, mely szerint minden feltételt elfogadtak, így likvidálható az ügy. A magyar külügyminiszter azonban megjegyezte, a legfontosabb, hogy a csehszlovák fél nem vállalta a teljes felelősséget az incidensért. A károk megállapítása ügyében pedig vegyes bizottság felállítását javasolták.

A csehszlovák kapcsolatfelvétellel egy napon Marosy Ferenc londoni magyar diplomata tájékoztatta a Foreign Office-t. A brit külügyminiszterhez címzett jelentésében beszámolt arról, hogy csehszlovák csapatok átlépték a határt, és hogy „minősíthetetlen akciójukkal szemben” határozott diplomáciai lépésekkel válaszol a magyar kormány. A londoni magyar ügyvivő megjegyezte továbbá, a magyar kormány nehezményezi, hogy a prágai kormányzat a jószomszédi viszony kialakítására tett magyar kísérletre katonai agresszióval válaszolt.

Két órával később hasonló tartalmú tájékoztatásra kérte a külügyminiszter Sztójay Dömét, a berlini magyar követet. Kérte a diplomatát, hogy tudassa a berlini kormánnyal, a magyar vezetés a Munkács ellen intézett támadás okozta bonyodalmakért teljes egészében a csehszlovák kormányra hárítja a felelősséget, a csehszlovák akciót pedig orvátmadásnak minősítette. Egy nappal később a berlini magyar ideiglenes ügyvivő a német kormány pozitív válaszáról tett jelentést, mely szerint el fognak járni Prágában, azonban a lépés formáját még nem közölték.

A berlini reakció nem volt egyértelműen kedvére való a magyar félnek. Sztójay Döme berlini követ 1939. január 9-én arról értesítette számjeltáviratban Csáky külügyminisztert, hogy az Ernst Freiherr von Weizsäcker államtitkárral folytatott beszélgetés során a német kormánytisztviselő nem támogatta egyértelműen egy esetleges magyar katonai válasz lehetőségét. Erről a következőképp írt Sztójay: „Némileg aggódva mutatott rá [Weizsäcker – Sz. I.], hogy tervezett magatartásunk nem válthatna ki német lelkesedést, mert a demarkációs vonal átlépése és az ellenség üldözése harcon kívül helyezéseig más csapatok harcra való beavatkozását illetőleg nagyobb harcok kialakulását válthatná ki.” Ezt Sztójay a következőképp kommentálta: „Ez nekünk nem okoz túlságosan nagy örömet, de épp úgy ahogy a csehek átlélik a demarkációs vonalat mifelénk, ennek kapcsán épp oly joggal lépünk át mi öfelénk e vonalat, és miután úgy látszik más mód nincsen, hogy véget vessünk ezen incidensnek, fentiekre kellett elhatároznunk magunkat, kizárólag a cseheken múlik, hogy ez be fog-e következni vagy nem.” A berlini követ ezen túl megjegyezte, hogy bár egy ilyen válaszlépés jelentős anyagi és emberáldozattal járhat magyar részről, mindazonáltal a magyar kormány nem lát más utat arra, hogy a

határszakaszon biztosítsa a nyugalmat. Január 10-én Sztójay arról tájékoztatta a magyar külügyet, hogy a német diplomácia közölte Prágával, hogy „német érdek miszerint a bécsi döntés értelmében rend és nyugalom uralkodjék a határon.”

Villani Frigyes római magyar követ szintén konzultált az olasz külüggyel a határincidens ügyében. A diplomata tájékoztatása szerint az olasz külügyminiszter, Galeazzo Ciano gróf igen gyorsan kapcsolatba lépett csehszlovák kollégájával, aki arról biztosította, hogy a határincidens ügyét mihamarabb kivizsgálják a hatóságok, és a bűnösöket legszigorúbban felelősségre vonják. Erre válaszul az olasz diplomácia feje kifejezte abbéli reményét, hogy a kiszabott büntetések „oly szigorúak lesznek, hogy hasonló esetek, melyek a bécsi arbitrage-t sértik és Közép-Európa nyugalma veszélyeztetik, jövőben nem ismétlődnek meg.”

1939. január 10-én a római külügy részletesebb állásfoglalását is megismerhette a magyar fél. Eszerint Ciano grófot igen kellemetlenül érintették a határincidensek, melyek „a döntőbíróági ítéletet diskreditálják és Berlinben is rossz benyomást tesznek”. Maga Mussolini is negatívan értékelte a munkácsi eseményeket, tekintve, hogy egy „erőteljesebb magyar demarche” okot adhatott volna a francia sajtónak a Berlin–Róma tengely közép-európai politikája elleni támadásokra. „Határincidenseknél igen nehéz annak megállapítása, melyik oldalon sült el az első fegyver” – vélte az olasz fél, s Ciano gróf kérte, Budapest kerülje a legcsekélyebb provokációt is, és törekedjen a Csehszlovákiával való jószomszédi viszonyra. Tartott ugyanis attól, hogy a világ közvéleménye, mely úgy véli, hogy a magyar–lengyel közös határ kialakításának vágya okozza a határvillongásokat, könnyen a tengelyhatalmak ellen fordulhat. A magyar követ erre válaszul igyekezett a munkácsi incidens körüli összes tényt és körülményt bemutatni, próbálván bizonyítani, hogy nem Budapestet, hanem Prágát kell békességre és nyugalomra inteni.

Érdekes információkkal szolgál Vörnle külügyminiszter-helyettes és Leon Orłowski budapesti lengyel követ beszélgetése. A lengyel diplomata úgy látta, hogy nem a prágai kormányzat kezdeményezése volt a határincidens, ellenben a prágai lengyel követség információi alapján lehet arra következtetni, hogy a csehszlovák vezérkaré lehetett. Ha pedig valóban a Hradszin tudta nélkül lépett a hadvezetés, akkor feltételezhető – vélte a lengyel követ –, hogy a csehszlovák „vezérkar lépése mögött a németek állnak” [sic!]. A lengyel követ másik lehetőségként azt említette, hogy a Munkács elleni támadást galíciai ukrán szabadcsapatok tervelték ki és hajtották végre abból a célból, hogy Kárpáti Ukrajna autonóm területnek még egy várost megszerezzenek. Egy fait accompli-t, kész helyzetet kívántak teremteni, aminek eléréséhez megnyerték a csehszlovák legénységet. A lengyel követ szerint ezt a fajta önkényességet támasztotta alá, hogy a tisztok a támadásban nem vettek részt.

Hory András varsói magyar követ arról tájékoztatót 1939. január 23-án, hogy Josef Beck külügyminiszter szerint nincsenek megfelelő adataik a támadással kapcsolatban. Feltételezték, hogy a határincidensek a csehszlovák vezérkar számlájára írandók, és hogy a hadsereg aláhanyatlott önbizalmának növekedése éppúgy szerepet játszott, mint a Munkácsra és Ungvárra vonatkozó igény kinyilatkoztatása.

A magyar diplomáciai szolgálat egy héttel az eset után már a francia reakciókról is jelentést tett. Khuen-Héderváry Sándor párizsi magyar követ arról értesítette a külügyminisztert 1939. január 12-én, hogy tájékoztatta az instrukcióknak megfelelően Alexis Léger, a francia külügyminisztérium vezértitkárát, aki a magyar fellépést teljesen érthetőnek tartotta. Mindazonáltal türelmet javasolt a magyar félnek a vizsgálat lezárultáig. Meg-

jegyezte, hogy „Csehszlovákiában jelenleg még annyira ki nem alakult és rendezetlen viszonyok uralkodnak – ami különben az őszi események után érthető –, hogy nem lehet tudni, ki a hibás az ilyenfajta incidensek előidézésében”. A francia diplomata kifejezte abbéli reményét, hogy a magyar fél nem használja majd ürügyként a munkácsi incidenst egy kiterjedtebb akció kezdeményezéséhez. A magyar követ jelentésében arról is tájékoztatót, hogy a francia sajtó magyar szempontból meglehetősen kedvezően nyilatkozott a munkácsi esetről. A magyar követ arról a meglepő fordulatról is beszámolt, hogy a Szakszervezeti Szövetség *Peuple* nevű lapja a munkácsi eseményekkel kapcsolatban a következő megjegyzést tette: „Bár különös, de ez egyszer, úgy látszik, mégis a magyaroknak van igazuk”. Ezt, és általában a francia sajtó magaviseletét az ügy kapcsán, a követ a magyar hírszolgáltatás gyorsaságának tudta be. „Ezúttal sikerült megelőznünk a cseheket, akik elkésve és kevés sikerrel igyekeztek azt a mélyreható hatást ellensúlyozni, melyet híreink a francia közvéleményben keltettek” – vélekedett Khuen-Héderváry, és egyúttal megjegyezte azt is, hogy a jövőben is csak akkor számíthat sikerekre a magyar diplomácia, ha a legnagyobb súlyt helyezi a hírszolgáltatás gyorsaságára.

A diplomáciai kommunikációjából is kiténik, nem voltak teljesen egyértelműek a határincidens okai, mint a kezdeményező kiléte sem. A magyar diplomáciának azonban nem is az volt a legfőbb célja, hogy az okokat kiderítse, hanem hogy az eseményről a lehető leggyorsabban a magyarok számára kedvező képet alakítson ki. A müncheni konferenciát és az első bécsi döntést követő európai hangulatban egyértelmű volt, hogy Budapest a magyaroknak kedvező döntés fölött bábáskodó Németországgal és Olaszországgal, illetve a kisantanttal szemben potenciális szövetségesnek tűnő Lengyelországgal kereste legelőbb a kapcsolatot. Ezen túl lényeges volt Nagy-Britannia és Franciaország reakciója is, akik megnyilvánulásaikból ítélve az 1938-as határváltozások békéltető hatásában bíztak. A francia magyar nagykövet 1939 elején lehetőséget látott arra, hogy javítani lehet a magyarok megítélésén Európa nyugati felén, ha elég hatékonyan működik a külügy gépezete. Kárpátalja további részének megszerzése azonban nem diplomáciai, hanem katonai eszközökkel történt.

FORRÁSOK

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, K 64 A Külügyminisztérium Politikai Osztályának iratai

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, K 28 Nemzetiségi és Kisebbségi Osztály iratai

Diplomáciai Iratok Magyarország Külpolitikájához 1936–1945, II. kötet. Szerkeszti: Zsigmond László. A müncheni egyezmény létrejötte és Magyarország külpolitikája 1936–1938. Összeállította és sajtó alá rendezte: Ádám Magda, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965.

Diplomáciai Iratok Magyarország Külpolitikájához 1936–1945, IV. kötet. Szerkeszti: Zsigmond László. Magyarország külpolitikája a II. világháború kitörésének időszakában 1939–1940. Összeállította és sajtó alá rendezte: Juhász Gyula, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1962.

IRODALOM

Popovics Béla: 70 éve volt a munkácsi vízkereszti csata. <http://www.karpataljalap.net/2009/01/16/70-eve-volt-munkacsi-vizkereszti-csata>

Fedinec Csilla: „A Magyar Szent Koronához visszatért Kárpátalja” 1938–1944. Jaffa Kiadó, 2015.

Boros László: Adalékok a vízkereszti csata történetéhez. In: Közösség és identitás a Kárpát-medencében. Szerkesztette: Fedinec Csilla, Szoták Szilvia, Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest, 2014.

B. Stenge Csaba: A „vízkereszti csata” – csehszlovák–magyar határincidens Munkácsnál 1939. január 6-án. In: Honvédségi Szemle 2019/1.

Szarka László–Sallai Gergely–Fedinec Csilla: Az első bécsi döntés okmánytára. Diplomáciai iratok 1938 augusztus–1939 június. (Magyar Történelmi Emlékek – Okmánytárak) MTA BTK Történettudományi Intézet, Budapest, 2017.